

EKSZTATIKUSAN

Mikola Gyöngyi: A titokzatos változó.

A boldogság konstrukciói Vladimir Nabokov orosz korszakának műveiben

Egy új Nabokov-tanulmánykötet értékét legalább három kérdés felől lehet vagy érdemes megítélni, mármint túl a spontán s persze talán mindennél fontosabb zsigeri – gyomor?, gerincoszlop?, szívjáték? – érületesen, mely eltölti az olvasót, aki feltételezhetően sok Nabokov-művet olvasott már, és kedveli, sőt valószínűleg nagyon szereti az író, miként e sorok szerzője is.

Egyrészt: mennyi benne az újdonság? Másodsorban – s némiképp tautologikusan, mert megint a zsigerekkel jövök –: hogy a tanulmány szerzője méltónak bizonyul-e a témához, vagyis sikerül-e a világirodalom egyik legnagyobb stílusztájáról ha nem is kongeniálisan bravúros stílusban, ami a lehetetlennel határos, de mégis az olvasó számára valamiféle érüeti örömet nyújtó módon írnia. Harmadsorban pedig, bár ez némiképp az első két kérdés variánsa: hogy mennyiben tudja Nabokov olvasására vagy újraolvasására serkenteni az olvasót.

(Kedves Mikola Gyöngyi! Te, ki maroknyi olvasóim közül vagy egy, de természetesen a legfontosabb! Ha eddig elolvastad ezt a cikkfiókát, ne aggódj, rögtön válaszolok is a kérdésekre, de még elötte elmondom a lényegét: szeretem a könyvedet. Nagyon! És micsoda öröm, hogy ilyen könyvet még ki lehetett adni egyáltalán. Mármint: egy remek könyvet, ami azonban valószínűleg épp csak néhány embert érdekel. És épp ezért fontos mégis. Mert most kezd különösen fontossá válni az, ami nem fontos. Mert ha nem marad semmi, ami nem fontos, akkor semmi sem marad, ami fontos.)

A rövid válaszaim: 1. Igen, úgy érzem, van bőven „új” anyag a könyvben. 2. Igen, helyenként bizsereg a gerinc; helyenként viszont a túlzottan absztrakt vagy nyakatekert irodalomtudományi nyelvhasználat nemcsak megnehezíti a gondolatok befogadását, hanem a fő cél ellenében hat. Fő célnak pedig azt nevezem, hogy az írás Nabokov olvasására ösztökéljen, serkentsen, buzdítson. Ebből következőleg a 3. kérdésre adott válaszom: igen, de serkenthetne jobban is. Egyszóval Mikola Gyöngyi munkája iránti minden csodálatom és elismerésem mellett van bennem némi hiányérzet.

És akkor ezeket a válaszaimat igyekszem most alaposabban kifejteni.

Ha nem is irodalomtörténészként vagy kutatóként, de Nabokov kiadójaként és néhány művének fordítójaként, aki ekképpen valamennyire a szakirodalmat is követi, úgyahogy tisztában vagyok veled, hogy „a világ nabokovistáinak kicsiny, de harsány törzse” évente mennyi könyvet, tanulmányt, elemzést, életrajzot, részleges életrajzot, esszét stb.

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2021
270 oldal, 2950 Ft

termel az íróról és műveiről, így azzal is, hogy mennyire óvatossá kell lenni, mármint annak megítélésében, hogy mennyi lehet vajon az új elemzési irány és meglátás a könyvben: nem sok olyan írása van Nabokovnak, illetve olyan összetevője a művészetének, amit ne vizsgáltak volna meg már szinte mondatról mondatra, tégláról téglára, habarcsrétegről habarcsrétegre, a vakolókanál simításait is megsimogatva. Úgyhogy inkább csak benyomás, amit most írok: hogy a könyv fülszövege nem túloz, amikor a tanulmány újdonságtartalmát hangsúlyozza: „Mikola Gyöngyi könyve Vladimir Nabokov európai emigrációjának idején oroszul írt műveit tárgyalja olyan aspektusból, amely eddig viszonylag kevés figyelmet kapott a kutatásokban: a boldogság irodalmi konstrukcióit vizsgálja komplex módon, multidiszciplináris megközelítésben”. Kicsit bővebben: a tanulmány Nabokov kevésbé ismert és elemzett műveire koncentrál, nem a nagyregényekre, mint a *Lolita*, az *Ada*, a *Gyér világ* stb., hanem részint az író első, orosz korszakára, és abból is inkább a költeményekre, elbeszélésekre és színdarabokra. És még ezen belül is leginkább arra a színdarabra, a *Morn úr tragédiájára*, amely Nabokov életében meg sem jelent, először 1997-ben adták ki orosz nyelven, angolul 2012-ben, de a legtöbb nyelven még nincs fordítása, s így magyarul sem olvasható. Hardcore Nabokov-rajongónak kell lennie annak az olvasónak, aki az életmű ilyen labirintusaiba is eljutott már; ugyanakkor persze a kutató számára ezek a labirintusok ha nem is feltáratlan, de legalábbis még sikerrel böngészhető aranyteléreket rejtenek.

Ami a multidiszciplináris megközelítést illeti, abban persze azért nincs olyan nagy újdonság, és Mikola Gyöngyi nem is tesz úgy, mintha lenne: bőven idéz olyan szerzőktől, akik hasonlóképpen a pszichológia, a filozófia vagy épp a természettudományok felől (is) elemzik Nabokov műveit. Ez másoknál is hol meggyőző, hol halovány, hol erőltetett: olyan gazdag az életmű, hogy szinte bármilyen komolyabb filozófiai vagy pszichológiai irányzat vagy tudományos paradigma felől pillantunk rá, szinte biztosra vehetjük, hogy itt-ott egy-egy mű, passzus, mondat meg fog csillanni benne: afféle intenzív totalitásként a korpusz rezonálni fog bármire. Mikola Gyöngyi tanulmányában az első ilyen próbálkozás például egyáltalán nem meggyőző – van némi rezonancia itt is, mégis azt hiszem, kár, hogy nem volt szíve kihúzni, miután a tanulmány második felében nagyjából ugyanazokról a kérdésekről, csak más pszichológusokat felvonultatva, sokkal izgalmasabban szól. „A boldogsággal kapcsolatos tudományos kutatások ma elsősorban a Martin Seligman nevéhez kötődő pozitív pszichológia keretein belül zajlanak”: ezzel a merész – pontosabban nyilvánvalóan pontatlan vagy túlzó – állítással kezdődik a tanulmány első pszichológiai betéte; s aztán megtudjuk, hogy az egyik lényeges közös pont Seligman és Nabokov között a freudizmussal való szembefordulás (amit gyakorlatilag valamennyi mai pszichológiai irányzatról el lehet mondani); hogy Seligman szerint nem elég a páciens megszabadítani a félelmeitől, szorongásaitól stb., mert ez még kevés a boldogsághoz (ez is jóformán minden pszichológiai irányzatra érvényes manapság); illetve hogy a másik érintkezési pont a „visszaható valóságok” elmélete (itt a szerző, némiképp namedropping-hatást keltve, a meglehetősen ismeretlen Daniel Kahneman és az erről a paradigmaalkotó tudósi oldaláról kevésbé ismert Soros Györgyöt is említi, de nem fejtí ki, hogy miért); s aztán kiderül, hogy nincs szó másról, mint arról a XX. század számos tudományágában (fizikában, pszichológiában, közgazdaságtanban stb.) ténylegesen paradigmává (s amellett divatos klisévé) vált gondolatról, hogy a valóságot nem lehet objektív módon megítélni, mert a tetteinkkel, sőt magával a megismerési próbálkozással is folyamatosan alakítjuk. Sokkal közelebb ezzel sem kerülünk Nabokovhoz: igen, az emberi hiedelmek, vágyak stb. Nabokovnál is alakítják a valóságot (azaz inkább csak a mű fikatív valóságát; mert a tényleges valóság inkább megmarad borzongató titokvilágnak, amit, valljuk be, ez a nagy művész gyakran meg sem mer érinteni), mint lényegében minden más írónál is. Egyébként pedig aligha találunk manapság olyan fontos alkotót, aki gyermeteg módon,

afféle reneszánszkori tudósként vagy művészként hinne abban (bár már Leonardo sem volt annyira naiv), hogy a valóságon mintegy kívül álló ember (vagy író) a realitást objektíven feltérképezheti vagy lefestheti.

A tanulmány második felében aztán egy jóval tartalmasabb elemzés is található Nabokov és a pszichológia kapcsolatáról. Ennek elején Mikola Gyöngyi korrekten módon összefoglalja, mi dühítette Nabokovot Freudban, akinek elméletét az író „a szexuális mítosz rendőrállamaként” aposztrofálja, s akinek a gyermekszemlélete nézete szerint egészen torz, perverz és zavaros. Majd részben Alekszandr Etkind magyarul is megjelent monográfiája alapján (*A lehetetlen Erősa. A pszichoanalízis története Oroszországban, Európa, 1999*; ez itt egy kis dicsekvés, hogy én adtam ki valaha ezt a könyvet, s lám, nem egészen haszontalanul) röviden leírja, mivé fajult a pszichoanalízis Oroszországban. Utána igen izgalmasan és újszerűen elemzi, hogy milyen hatással lehetett William James pszichológiája Nabokovra. Az amerikai tudós a gyakran – és hamisan – „a tudattalan felfedezőjének” titulált, sarlatán Freuddal szemben a tudattalan tudományos vizsgálatának egyik úttörője volt, és ő, illetve a követői sok olyan kórképet, pszichológiai állapotot stb. leírtak, amelyeket eredendően a tudattalan zavarai váltanak ki, s amelyek rendre megjelennek Nabokov műveiben; a *Rettegés* című elbeszélés például állítólag pontosan leírja az „asszociatív agnóziának nevezett neuropszichológiai zavart” (s így Mikola Gyöngyi elemzése szerint Nabokov mintegy ösztönös, zseniális, profetikus tudományos pszichológus is; bár azt hiszem, ez például már Shakespeare-re is érvényes, majd a XIX. század jó pár orosz, francia, angol, német stb. írójára is). Közben persze ezek az írások nemcsak a pszichológiai állapotokra fókuszálnak, hanem az emberi korlátok közül való kitörés vágyának, a boldogságra való, gyakran tragikusan meghíusuló törekvéseknek a metafizikai-transzcendens szüzésére (Mikola Gyöngyi szavával: boldogság-konstrukcióira) is. S ami talán a legfontosabb itt: James szerint létezik az a kozmikus tudat, amelyet az érzékelésünk számára adott vékony és mégis szinte áthatolhatatlan fátyol elrejt előlünk: vagyis az a „túlnani” titok, amelyhez a Nabokov-hősök olykor közel kerülnek, s ilyenkor élik át a legteljesebb boldogságot – s ugyanakkor a létezés titkának teljes megismerése, Nabokov-olvasóként tudjuk, örülethez vezet, s élménye tökéletesen átadhatatlan.

Áttérve a második kérdésre: nevezetesen, hogy nem árt, ha egy Nabokov-tanulmány szerzője nem csak jó olvasó és újraolvasó, azaz észreveszi a művek finom motivikus hálóját, a megbízhatatlan narrátorokat, a cseleket, melyekkel a szerző tudatosan félrevezeti az olvasót, hogy aztán morális dilemma elé állítsa, és annál nagyobb legyen az öröme, ha visszatalál a helyes útra (vagy ahogy maga a tanulmány szerzője írja ezzel kapcsolatban, mellesleg itt például kissé nyakatekerten: „a Nabokov által a saját maga által megalkotott ideális olvasó képe azt valószínűsíti, hogy szövegjátékai egy vele egyenrangú olvasó-játékot feltételeznek”), tehát mindezekon túl nem árt, ha a szerző stílusa is méltó a vizsgált művekhez. Mikola Gyöngyi számos helyen bizonyítja a könyvben, hogy ragyogóan tud írni. Csak két példát említenék. „A folyamat [a *Pnyin* című regényben az elkerülhetetlenül bekövetkező tragédia] nem egyszerre, nem egy tömbben zajlik, hanem szakaszosan, mint-ha a lavina folyamatos és feltartóztathatatlan mozgása több különálló, egymástól különböző időszekvenciára bomlana, melyek között az összefüggéseket csak az idő távlatából lehet rekonstruálni.” A meg-megszakadó lavina és az „idő távlata” is remek: igazán nabokovi kép és nézőpont. És hasonlóan kiváló az a passzus, amelyben Mikola Gyöngyi, miközben előtte és utána is részletesen, sőt tán túlságosan részletesen elemzi a *Morn úr tragédiáját* (de tényleg, szinte fölöslegesnek tűnik elolvasni ezután magát a drámát), mintegy összefoglalja Nabokov első színdarabjának a cselekményét: „a békés prosperitás váltakozik az őrzöngő pusztítással, és emögött nincs racionális terv vagy megfontolás, sokkal inkább hiedelmek, vágyak, csalódások, mentális torzulások – azaz olyan individuális érzelmi és tudati mintázatok, amelyek a hatalmi reprezentációk mechanizmusán keresztül

mozgósító erővel hatnak a tömegekre is. [...] A Külföldi, aki a szerző és a nézők akkori jelen idejéből érkezik a szereplők hozzájuk képest jövőbeli világába, rögtön megérzi a készülődő katasztrófát, mivel ő már átélte ezt egyszer. A történelmi esemény, a bolsevik fordulat ily módon nem egyszeri, rendkívüli és konkrét történésként jelenik meg a drámában, hanem a történelmi katasztrófa ismétlődő mintázataként.” Ez (bár a darabot nem olvastam) rendkívül precíznek tűnik a maga tömörségében, s ugyanakkor, főként az utolsó szavakkal, kitágítja a mű aureoláját, baljós sugárzását egészen a mi baljós napjainkig vetíti – s így egyszerűbben fontossá válik számunkra ez az ismeretlen és kis híján elveszett színdarab. (El kell olvasni! Le kell fordíttatni! Ki kell adni?... Na igen, de a kábé kétszáz hűséges Nabokov-olvasó bizarr szubkultúrájának? Igen, nekik, mert ez fontos... vagyis különösebben persze nem fontos... de éppen ezért fontos: mert az embertelenedő világ csak addig marad emberi, ameddig ilyen szép, de nem fontos dolgokkal is tud foglalkozni, kicsiny kisebbségek kedvére téve... szóval fontos, mert az egész Nabokov-életművet kicsit más megvilágításba helyezi az, hogy huszonnégy-huszonöt éves korában, a *Másenyka* előtt már írt egy ilyen jelentős, nagy művet: a bolsevik forradalmat ilyen finom művészi eszközökkel feldolgozó drámát.)

Mikola Gyöngyi remek stilszta akkor is, amikor műelemmez: akár rövidebben, akár részletesebben ír egy-egy elbeszélésről, finoman ki tudja emelni annak érzelmi dinamikáját, a szűzsé csak érzékeny olvasó számára észlelhető csavarjait, motívumrendszerét, prózapoeitika és narratológiai újításait, „narratív vibrálását” (ez különösen tetszett: tényleg, szinte senki másnál nincs olyan narratív vibrálás, mint Nabokovnál). Ugyanakkor, amint már e cikk elején is utaltam rá, néhol a – számomra – túlságosan tudományos stíl elidegenítőleg, sőt lelombozólag hat – mármint a szónak majdhogynem erotikai értelmében: egy-egy műelemzés szubtilis meglátásaitól, lélektani mélységétől már-már katarzisközeli olvasói állapotba jutok, s aztán nyakon önt a szerző ezzel a nyelvezettel; nehogy azt érezzem, hogy az irodalomtudomány orgazmikus is lehet. Értem, hogy a műfajnak, az irodalomtudományi beszédmódnak megvannak a stílust érintő követelményei (vagy konvenciói), de akkor is: főleg a „boldogság-konstrukció” kifejezés ismételtgetése (meg a sok „konstruálás”) valamiért zavart. Nem is nagyon értettem először, hogy miért. Mert persze világos, hogy egy ilyen tanulmánynak – illetve minden komolyabb irodalmi mű elemzésének – fő feladata, hogy megfejtse, feltárja a mű szerkezetét, építményét, azaz „konstruktumát”, és esetleg azt is, hogy az óvatos szétszedése, lerombolása, dekonstruálása nyomán milyen eredeti, esetleg titkolt indítékok maradnak előttünk, pőrén, száználmasan. Vagy épp fenségesen. És ezt Mikola Gyöngyi remekül csinálja: pompás szerkezetelemző... és nyilván pompás dekonstruáló is (lenne, ha komolyabban bele merne vágni annak feltérképezésébe is, hogy az ideológiaellenes Nabokov mégis milyen ideologikus előfeltevésekre, erkölcsi elítélétekre támaszkodva írta a műveit). És persze ki másra, ha nem Nabokovra lehetne joggal mondani, hogy „konstruktumokat” hozott létre, irodalmi rejtvénymonstrumokat, azaz hogy konstruálta a műveit s bennük a boldogság elérésének szűzséit is: hiszen a saját életanyagától többnyire nagyon messzire eltávolodva ő valóban gyakran egészen sajátos, groteszk fikatív világokat teremt: szövegpalotákat épít sokfelé vagy éppen sehová sem vezető folyosókkal, álalagutakkal stb. Hogy miért zavart mégis a sok „boldogság-konstrukció”? Azért talán, mert úgy érzem, a magyarországi Nabokov-recepció kontextusában óvatosabban kellene bánni ezzel a kifejezéssel, vagy legalábbis bővebben kellene kompenzálni annak elemzésével (már ha igazán szereti a kutató Nabokovot; és Mikola Gyöngyi igazán szereti, ezt azért érzem), ahogy ezek a konstrukciók nem eltávolodnak és eltávolítanak a hús-vér, szenvedő embertől, hanem paradox módon olyan lelki tényezőket is fel tudnak tárni benne, amiket az önéletrajzi anyaghoz jobban tapadó, nyersebb irodalom nem vesz észre, vagy ha észlel is, nem tud episztemológiaiag fölé emelkedni. Amivel nem hierarchiát állítok fel: sokfajta irodalom

gazdagíthatja a nooszférát; de valami okból – és erről Nabokovista kis körökben szokás elmélkedni (Hetényi Zsuzsával például már többször megbeszéltük) – Magyarországon Nabokov valahogy nem tud áttörni, és valami olyan, szerintem szerfölött hamis benyomás alakult ki róla sokakban, hogy túlságosan hűvös, nem szereti a hőseit, hogy gombostűvel szúrja át őket, mint a lepkehálóba gabalyodott pillangókat, s mivel nincs szabad akaratum, nem tud izgalmas lenni a sorsuk: legfeljebb Nabokov mondatainak csillogása nyújthat esztétikai élvezetet, de a sztori – mivel oly nagyon megkonstruált – nem tud katarikus élményt kiváltani az olvasóból.

Már Szilágyi Ákos is olyasmiket írt a *Világirodalmi enciklopédia* Nabokovról szóló szócikkében (1984-ben, amikor Nabokovtól még csak egyetlen elbeszélés jelent meg magyarul), hogy „a mélyre taszított, meggyalázott, tehetetlen ember szeretete, az emberi nézőpont még negatív formában is hiányzik világából”. A legkegyetlenebb módon ezt a Nabokov-főb véleményt Nadas Péter fejezte ki az író századik születésnapjára írt cikkében, amely akkor valóságos traumát okozott bennem: „Ezek a történetek azonban furcsa módon sem az alakokról, sem a szerzőről, sem a sorsról, sem a világ rejtett, netán fölfedezésre váró természetéről semmi olyasmit nem árulnak el, amit a saját tapasztalatainkból vagy valamilyen más forrásból ne ismerhetnénk. (...) Meg kell vallani, hogy engem az ő profi könyvei halálisan untatnak, mi több, boldogtalanná tesznek. A mondatok hibátlanok, a szerkesztések hibátlanok, de sehol semmi a látóhatáron, amivel ez a mély embermegvetésben szenvedő szerző meglephetné legalább önmagát. Sehol egy kis föl villanó szeretet. Igazán semmi közöm hozzá, mégsem a könyvei, hanem személyesen ő fáj nekem, aki önelégültséget mímelve, szerencsétlenül áll a könyvei mögött. Profi íróként azok közé tartozik, akik földolgozzák mások meglepő, megrázó, elidegenítő és elragadó fölfedezéseit. Ha például a saját pedofliámra lennék kíváncsi, akkor biztosan nem az ő *Lolítáját* venném a kezembe, hanem szabad szellemek könyveit, Rabelais-t, De Sade-ot vagy Lautréamont-t.”

Nem értettem, hogyan írhatnak ilyen elutasítóan, érzéketlenül Nabokovról olyan írók, akiket nemcsak hogy becsülnök, hanem majdnem (de csak majdnem!) ugyanolyan zseniálisnak tartok, mint Nabokovot. Vagy annak idején Osztovíts Levante, az Európa Kiadó fantasztikusan művelt és finom ízlésű igazgatója, amikor annyit nyaggattam, hadd adjak ki Nabokov-regényeket, hogyan mondhatta, hogy „Na jó, egye fene, én ugyan nem szeretem, mert jó író, de erkölcsstelen”. Hogy Nabokov erkölcsstelen? Miért?

Nálunk nincs és nem volt egyetlen olyan nagy író sem – mint amilyen például Updike vagy Arthur Phillips az USA-ban, Martin Amis Angliában, Javier Marías Spanyolországban (és folytathatnám a sort) –, aki nagy Nabokov-rajongóként elkezdte volna népszerűsíteni a műveit. Sebaj, mondom, itt nálunk tényleg kicsi marad a törzsünk, mármint a Nabokovistáké, de van ebben valami jó: a kiváltságos klubhoz tartozás érzése – de mégis fáj ez a közömbösség (és nem csak mint kiadónak, amiért a *Lolítán* kívül igen kevés példány fogy Nabokov könyveiből), és kognitív disszonanciát okoz bennem, hogy amit én zseniálisnak, katarikusnak, mély humánummal és empátiával teli irodalomnak érzek, az Nadas Pétert nem hogy nem érinti meg, hanem kifejezetten bosszantja.

Egyszóval egy Nabokov-tanulmánytól azt is várnám, hogy ezt az ellenkezést, illetve ezt a hamis Nabokov-képet oldja, és valamiképpen elmagyarázza, hogy az élet nyers valóságától való eltávolodás semmiképp sem jelenti azt, hogy Nabokov embergyűlölő. Hogy valamiképpen átadja nemcsak a boldogság-konstrukciókat, hanem azt a gyönyört is, amit Nabokov olvasása jelent, s amely persze – mint, azt hiszem, minden gyönyör – elválaszthatatlan a szeretettől.

És itt lassan eljutok azért ahhoz a kérdéshez is, ami Mikola Gyöngyi tanulmányában a legfontosabb: a boldogság-konstrukciókhoz. Ehhez az új nézőponthoz, ami azért persze nem annyira új, mert ha nem is ilyen fókuszáltan, minden komolyabb Nabokov-

tanulmányunk szólnia kell erről: az eksztázisról, a gyönyörőről, a boldogságról, amely egyrészt átszövi az összes Nabokov-szöveget, másrészt oly sok írásban olyan felejthetetlen részletekben jelenik meg a „túlán” létezésének bizsergető-boldog megsejtése, a világ titkába való bepillantás és a kozmikus összhangzat megérzése okozta gyönyör, hogy ez – Nabokov transzcendens elragadtatottsága – minden komolyabb elemzésnek a része kell hogy legyen. És persze a boldogság és a szeretet összekapcsolódása is, amiről Mikola Gyöngyi így ír: „Saját novellaelemzéseim azt támasztják alá, hogy a Nabokov-szövegekben az emberi szeretet nem pusztán a boldogság forrása, hanem maga is metafizikai jelenség, egyike az ún. »túlnani világ« jelenlétének az itteni földön. Másfelől a boldogság forrása nemcsak az emberi szeretet lehet, hanem minden olyan törekvés, melynek révén az ember teremtő módon haladhatja meg önnön korlátait.” Igen, a pompás novellaelemzések ezt alátámasztják; ugyanakkor, jöllehet a tanulmány címe („A titokzatos változó”) a boldogság sokfajta titokzatos lehetőségét ígéri, az összegzések és az elemzések leginkább erre a transzcendens fajtájára fókuszálnak. Kétségtelen, hogy a legszebb részleteket erről lehet idézni (a kozmikus összhang leírása mindig gyönyörű – még ha olykor talán már-már túl szentimentális is), de kissé egyoldalú képet kapunk így Nabokov stílusáról (mert ezek az elragadtatott-érzelmes fölszókázások az alapvetően ironikus-abszurd stílusis világból ragyognak ki), meg boldogságforrásainak és -konstrukcióinak spektrumáról is.

Talán itt idézném Updike-ot, mert ezt a mondatát általában idézem, ha Nabokovról beszélek (vagy írok): hogy „Nabokov writes prose the only way it should be written: *ecstatically*”, azaz „Nabokov úgy ír prózát, ahogyan mindenkinek kellene: eksztatikusan” (? – egy ilyen egyszerű mondatot is milyen nehéz lefordítani). Az írás, a már-már isteni teremtés öröme (mert Nabokov valóban Istenként rendelkezik a hősei sorsa felett, és valóban nem sok szabadságot engedélyez nekik; ezzel áttételesen mintegy kifejtve véleményét az örök szabadakarat-vitában, ami egyébként nem pesszimiztább, mint a legtöbb filozófusé: talán van szabad akaratumk, de nem sok), tehát ez az alkotói boldogság legalább olyan fontos, mint a „túlán”-ba való bepillantásé vagy a világegyetem harmóniájának átérzésé. Meg persze az emberi szeretet okozta öröm és boldogság is, úgy általában. Komolyan, nem tudhatom, pontosan mit olvasott Nádas Péter (a *Lolítán* kívül), vagy hogy mennyire figyelmesen olvasta, amit olvasott, amikor pedig (számomra legalábbis, és, gondolom, nabokovista törzstársaim számára) az életmű tele van szeretettel. Már-már kicsordul belőle a szeretet (mint ahogy a halál, a tragédia, a bánat, a keserűség és, igen, a gyűlölet is; minden *posloszty*, minden aljasság, minden gyilkos, az egyetlen igazság tudását csakis önmagának vindikáló minden sarlatán tudós vagy tigróid politikus iránti gyűlölet): a szeretet Lolita iránt például – derengőleg s mégis milyen áthatóan érezheti a hűséges és derék Nabokov-újrólvasó ebben az író gyerekkori nagy szerelmét meg az egyetemista – tizennyolc év feletti! – diáklányok iránti bolondulását is (amiről leginkább Stacy Schiff Véráról, Nabokov feleségéről írt ragyogó életrajzában olvashatunk); vagy a szeretet a *Baljós kanyar* hőse, Adam Krug és a fia iránt (és így az együttérzés minden olyan emberrel, akit egy hirtelen megizmosodó és gyilkossá váló diktatúra megnyomorít vagy elpusztít) – ebben pedig természetesen ott van, messze-messze, s mégis egészen közel, Nabokovnak a saját fia, Dmitry iránti egyébként szokványos, de éppen ezért olyan megható, végtelen, áldozatkész, örülten aggódó, egészen hétköznapi, transzcendenciástul e világi s egyben túlnani (halálra is kész) szeretete. Vagy mennyi szeretettel és együttérzéssel írja meg Nabokov Pnyin professzor történetét – amiben nyilván az egyetemi kollégái iránti szeretete is megjelenik: autisztikus természete miatt ezt talán nem is nagyon tudta más-hogy kifejezni, mint egy zseniális regényben... Ezt most oldalakon át folytathatnám, és örültem volna neki, ha Mikola Gyöngyi oldalakon át ír róla. De ez nem igazán kritikai megjegyzés, inkább csak egy apró hiányérzet kifejezése: valójában a novellaelemzések finomsága és gazdagsága – például a *Zene* vagy a *Hangok* című elbeszélése – mindenért

kárpótol, és újraolvasásra serkent: Mikola Gyöngyi segítsége nélkül épp csak egy kis részét érzékelttem egy-egy Nabokov-írás szépségének.

Erről jut eszembe viszont: hogy mind ebben a könyvben, mind Hetényi Zsuzsa monográfiájában – amelyre Mikola Gyöngyi is sokszor hivatkozik, joggal, mert valamennyi regény egészen briliáns elemzése megtalálható benne – kicsit bosszantott annak a hangsúlyozása, hogy Nabokov olvasásához mennyire szuperokosnak kell lenni, meg figyelmesnek, meg több nyelven kell tudni hozzá, stb. Tudom, hogy a minden egyéb jó – és egy pár rossz – tulajdonsága mellett igencsak rátarti (gőgös? hiú? önhitt?) Nabokov is szeretett ilyesmiket írni vagy mondani az interjúiban, de én (nem csak könyvkiadói érdekeimből kifolyólag) azt gondolom, hogy nem kell mindent érteni egy Nabokov-regényben ahhoz, hogy élvezetes (és talán hasznos) legyen az olvasása. A *Baljós kanyar* például akkor is nagy élmény lehet, ha az olvasó nem sokat ért a Shakespeare-fejezetből (azt akár át is ugorhatja; sőt bevallom, fordítóként én sem értettem volna belőle sokat, ha nem tanulmányozom a *Hamletet* és Shakespeare életét fordítás közben), de mélyen megéri őt az apa gyászja (aki épp elvesztette a feleségét) és az apa–fiú-kapcsolat leírásának szépsége. A *Gyér világban* (bár azt azért csak edzett Nabokov-olvasóknak ajánlom) épp elég, ha az ember ráhangolódik a 999 soros költemény édesbús dallamára, átérzi benne – megint csak – az elvesztett gyermek, a csúnya lány iránti szeretet erejét, majd elámuldozik a történet tekervényein, a mondatok csavarosságán, anélkül, hogy mindent értene – szerintem így is lehet élvezni a könyvet. Csak még egy példa ezzel kapcsolatban: remek érzés megtudni, hogy a *Lolita* elején a „paleopedológia” szót hogyan értelmezi Hetényi Zsuzsa (egészen bravúrosan), és hogy Mikola Gyöngyi szerint itt is Freud-szidalmazásról van szó (miként ezt ő is bravúrosan bizonyítja), de a *Lolitával* való együttérzésünket, illetve a regény cseleink-csavarjainak megértését aligha növeli jelentősen ez az apróság – ami persze, tudom, mégis fontos, mert az igazán jó olvasó az apró részletekre is figyel.

Itt már a befejezés következett volna, szépen kapcsolódva az előző mondathoz, de mivel máshová már nem tudom betenni mindezt, itt sorolok fel néhány dolgot abból, amiről szól még ez a könyv. Mikola Gyöngyi kicsit elemzi (ez is eléggé új, legalábbis magyarul) Nabokov költészetét, és melleleg azt írja: „Nabokov költőként indult” – hát, szerintem csak annyira, amennyire a legtöbb ember, aki aztán író lesz, fiatalkorában verseket is írt. Talán túl szigorú vagyok hozzá, de a költészetben szerintem csak az értékelhető nála, ami epikus jellegű (vagyis például a *Gyér világban* szereplő költemény), lírikusként Nabokov semmi igazán maradandót nem alkotott – s ennek ellenkezőjéről Mikola Gyöngyi sem tudott meggyőzni. (Erről jut eszembe még egy kritikai gondolat: nemcsak ebből az írásból, hanem általában a hasonló tanulmányokból jobbára hiányzik az értékelés: hogy mi a zseniális, mi a jó, mi a közepes, mi a gyenge az életműben. Minden szöveg egyenrangúvá válik. Ezt én nem szeretem, mert úgyszincs időnk mindent elolvasni: egy tanulmányok talán lehetne a feladata efféle eligazítás, sőt, ha úgy tetszik, osztályozás is.) Mikola Gyöngyi remekül elemzi Nabokov és Bunyin kapcsolatát – mármint az írásaikét (életrajzi sztorikkal nem nagyon foglalkozik; de ezt sem kritikaként mondom: lehet érdekes az életrajzra fűzött tanulmány, de végül is a műnek az életrajz ismerete nélkül kell működnie az olvasó számára); de tesz néhány sommás megállapítást, amiből mintha az jönne ki, hogy Nabokov, nem is tudom, mélyebb vagy filozofikusabb Bunyinnál (például „Bunyinnál nincs ilyen fokú azonosulás”, mármint a lírai ének a világ egészével való azonosulása); tudom, hogy Nabokov úgy érezte, meghaladta Bunyint, én viszont úgy gondolom, hogy ennek a fajta méricskélésnek az irodalom legmagasabb csúcsain (ahová Bunyin is tartozik, meg persze Nádas is, hogy visszatérjek rá – még kicsit berzenkedendő, hogy miért volt az a harcias Nabokov-ellenes hang, ami engem úgy bántott), szóval hogy nincs ennek sok értelme, na. Szerintem. (Ja, és persze Nabokovra is haragszom emiatt: hogy Freudot

utálta, az rendben, egyetérték; de Thomas Mannt miért? Csak mert kicsit máshogy fogta fel az irodalmat, mint ő?) Továbbá: Mikola Gyöngyi remekül elemzi egy Jevreinov nevű színházi rendező hatását Nabokovra, aki aztán a bolsevikoknak dolgozott (ez speciálisan olyan abszurd sztori, amit akár külön könyvben is meg lehetne írni; bár lehet, hogy már megírták). És persze a szerző a multidiszciplináris elemzés jegyében filozófusokat is hadba hív: Habermast és Bergson például – erről csak annyit mondanék (kicsit ismételve magam), hogy szinte bármelyik jelentős filozófust be lehet csalni egy ilyen tanulmányba. Csak egy példa: Wittgensteinről például nincs szó Mikola Gyöngyi elemzésében, de bármiikor lehetne írni egy jó kis tanulmányt Wittgenstein és Nabokov kapcsolatáról, amire Nabokov azt mondaná, hogy gőze sincs, mi ez: soha nem olvasta Wittgensteint. (Most felmerült bennem a gyanú: lehet, hogy azért épp ez jutott az eszembe, mert valaki írt is egy ilyen tanulmányt, és Nabokov valóban mondott ilyet?) És végül: Csernisevszkij, Tolsztoj, Csehov – csupa nagy téma, amiről Mikola Gyöngyi remekül ír; én meg persze kicsit kötözködnék mindezzel kapcsolatban, ha épp kákánicsomótkereshetnékem lenne, de csak azért, mert igazából azt érzem: milyen jó lenne leülni Mikola Gyöngyivel, és megbeszélni ezeket a kötözködéseimet: ha csak lelkesedem, akkor nincs miről beszélgetni.

Különben persze lelkesedem.

Mert Nabokovot élvezet olvasni, és mert Mikola Gyöngyi – főként az elbeszélések elemzésével – ezt oly sok ragyogó példán át megmutatja nekünk: nekünk (mármint az említett, kicsiny törzs tagjainak; különben nem emlékszem, honnan vettem ezt a kifejezést: mármint hogy egy „kicsiny, harsány törzs” vagyunk; alighanem valamelyik Nabokov-kutató találhatta ki, és valahogy megragadt az agyamban), tehát megmutatja nekünk, mármint Mikola Gyöngyi, nekünk, akik persze ezt eddig is tudtuk... de mit is? Hát azt (csak azért se fogom kiegyengetni ezt az utolsó bekezdést: ez a hebegés itt a zavaromat tükrözi? Nádassal vitatkozom?), hogy Nabokovot nem egyszerűen jó olvasni (Nádas Péter se tudott volna olyan szenvedélyes dühvel írni róla, ha nem lenne jó, mondom provokálólag), hanem egyszerre zsigeri és intellektuális élvezet, és neki, Mikola Gyöngyinek köszönhetően most még jobban értem, hogy miért...

Hála és köszönet érte.

P. S.: Ennek a könyvnek köszönhetően most még kevésbé értem, hogy Nádas Péter miért volt olyan dühös Nabokovra.

De most komolyan: még mindig olyan dühös vagy, Péter?